

TIL VA MADANIYAT MUNOSABAT MASALALARINING LINGVOKULTUROLOGIK TADQIQI.

Misirova Dildora Sharofiddinovna

Xalqaro innovatsion universiteti Lingvistika (O'zbek tili) yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarning lingvokulturologik jihatlarini tahlil qilingan. Tilning milliy madaniyat, qadriyatlar, urf-odatlar va xalq mentalitetini aks ettiruvchi vosita sifatidagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, lingvokulturologiyaning nazariy asoslari hamda til birliklarida madaniy axborotning ifodalanish xususiyatlari tadqiq etilgan. Tadqiqot natijalarida til va madaniyatning o'zaro ta'siri hamda milliy o'zlikni shakllantirishdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: til, madaniyat, lingvokulturologiya, milliy qadriyatlar, mentalitet, til birliklari, madaniy axborot, etnolingvistika.

Аннотация: В данной статье проанализированы лингвокультурологические аспекты взаимоотношения языка и культуры. Освещена роль языка как средства отражения национальной культуры, ценностей, традиций и менталитета народа. Также исследованы теоретические основы лингвокультурологии и особенности выражения культурной информации в языковых единицах. В результате исследования раскрыто взаимное влияние языка и культуры, а также их значение в формировании национальной идентичности.

Ключевые слова: язык, культура, лингвокультурология, национальные ценности, менталитет, языковые единицы, культурная информация, этнолингвистика.

Abstract: This article analyzes the linguocultural aspects of the relationship between language and culture. The role of language as a means of reflecting national culture, values, traditions, and people's mentality is highlighted. The theoretical foundations of linguoculturology and the features of expressing cultural information through language units are also examined. The study reveals the interaction between language and culture and their significance in the formation of national identity.

Keywords: language, culture, linguoculturology, national values, mentality, language units, cultural information, ethnolinguistics.

Til va madaniyat insoniyat taraqqiyotining o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan ikki muhim hodisasi hisoblanadi. Til nafaqat muloqot vositasi, balki xalqning tarixi, dunyoqarashi, milliy qadriyatlari, urf-odatlari va madaniy merosini o'zida mujassam etuvchi ijtimoiy-ma'naviy fenomen hamdir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, til va madaniyat munosabatlarini o'rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu masala lingvokulturologiya fani doirasida keng tadqiq etilmoqda.

Lingvokulturologiya til va madaniyatning o'zaro ta'siri, milliy tafakkurning tilda aks etishi hamda til birliklari orqali madaniy axborotning ifodalanishini o'rganadi. Har bir millatning o'ziga xos madaniy tajribasi, qadriyatlari va hayot tarzi til orqali namoyon bo'ladi. Shu bois tilni xalq madaniyatidan ajratgan holda tadqiq etish uning mazmun-mohiyatini to'liq anglash imkonini bermaydi.

Globalashuv jarayonlari kuchayib borayotgan bugungi kunda turli xalqlar o'rtasidagi madaniy aloqalarning kengayishi til va madaniyat munosabatlarini chuqur o'rganish zaruratini yanada oshirmoqda. Milliy-madaniy xususiyatlarni til birliklari orqali tahlil qilish xalqlarning mentaliteti, qadriyatlar tizimi va dunyo manzarasini anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada til va madaniyat munosabatlarining nazariy asoslari, ularning lingvokulturologik jihatlari hamda milliy-madaniy birliklarning tilda ifodalanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, til orqali madaniyatning saqlanishi, avloddan avlodga uzatilishi va milliy o'zlikni shakllantirishdagi o'rni yoritib beriladi.

Til va madaniyat munosabatlari masalasi ko'plab tilshunos, madaniyatshunos hamda antropolog olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Xususan, V. fon Gumboldt tilni xalq ruhi va madaniyatining ifodasi sifatida talqin qilib, til va tafakkur o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni asoslab bergan. E. Sepir va B. Uorf tomonidan ilgari surilgan lingvistik nisbiylik nazariyasi esa tilning inson dunyoqarashi va madaniy tafakkuriga ta'sirini yoritib bergan. Rus tilshunosligida V.N. Teliya, V.A. Maslova, Yu.S. Stepanov kabi olimlar lingvokulturologiyaning nazariy asoslarini ishlab chiqib, til birliklarida madaniy mazmunning aks etish xususiyatlarini tadqiq qilganlar.

O'zbek tilshunosligida ham til va madaniyat munosabatlari masalasi bir qator olimlar tomonidan o'rganilgan. Xususan, Sh. Safarov, N. Mahmudov, D. Xudoyberganova va boshqa tadqiqotchilar tilning milliy-madaniy xususiyatlarini, lingvokulturologik birliklarni hamda milliy tafakkurning tildagi ifodalanish shakllarini tahlil qilganlar. Mazkur tadqiqotlar tilning nafaqat kommunikativ vosita, balki milliy madaniyatni saqlovchi va avlodlarga yetkazuvchi muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

Ushbu tadqiqotda lingvokulturologik yondashuv asosiy metodologik asos sifatida tanlandi. Tadqiqot jarayonida tavsifiy tahlil, qiyosiy tahlil, semantik tahlil hamda lingvokulturologik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tavsifiy tahlil yordamida til va madaniyat munosabatlarining nazariy jihatlari yoritildi. Qiyosiy tahlil orqali turli tillarda uchraydigan milliy-madaniy birliklarning o'xshash va farqli tomonlari aniqlandi. Semantik tahlil usuli til birliklarining ma'no xususiyatlarini ochib berishga xizmat qildi. Lingvokulturologik tahlil esa milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an'analar va mentalitetning til birliklarida qanday aks etishini o'rganishga imkon berdi.

Tadqiqotning metodologik asosi sifatida zamonaviy tilshunoslik, lingvokulturologiya, pragmalingvistika hamda madaniyatshunoslik fanlarining nazariy qarashlariga tayanildi. Bu esa til va madaniyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ilmiy jihatdan izchil tahlil qilish imkonini berdi.

Til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlar insoniyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida muhim ahamiyat kasb etib kelgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, til

millatning madaniy tajribasi, tarixiy xotirasi va ma'naviy qadriyatlarini saqlovchi hamda avloddan avlodga yetkazuvchi asosiy vositalardan biridir. Har bir xalqning dunyoni anglash usuli, turmush tarzi, urf-odatlar va an'analar til birliklarida o'z aksini topadi.

Lingvokulturologik yondashuv nuqtai nazaridan qaralganda, til birliklari faqatgina ma'lumot uzatish vazifasini bajarmaydi, balki muayyan xalqning madaniy dunyoqarashini ham ifodalaydi. Ayniqsa, maqollar, matallar, frazeologik birliklar, metaforalar va milliy-madaniy leksikalar xalqning mentaliteti hamda qadriyatlar tizimini namoyon etishda muhim vosita hisoblanadi. Shu sababli ularni o'rganish til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni chuqurroq anglash imkonini beradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bir xil voqelik turli xalqlar tomonidan turlicha talqin qilinadi va bu holat ularning tilida ham namoyon bo'ladi. Natijada har bir til o'ziga xos milliy-madaniy mazmunga ega bo'ladi. Til birliklarida aks etgan madaniy ma'lumotlar esa xalqning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy hayoti va ma'naviy qarashlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Bugungi globalashuv sharoitida turli madaniyatlar o'rtasidagi aloqalarning kengayishi til va madaniyat munosabatlarini yanada dolzarb masalaga aylantirmoqda. Bir tomondan, bu jarayon madaniyatlararo muloqotni rivojlantirsa, ikkinchi tomondan ayrim milliy-madaniy xususiyatlarning yo'qolib borish xavfini ham yuzaga keltirmoqda. Shu bois milliy til va madaniyatning o'ziga xos jihatlarini o'rganish hamda ularni asrab-avaylash muhim ilmiy va amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

Demak, til va madaniyat bir-birini to'ldiruvchi hamda o'zaro ta'sir etuvchi hodisalardir. Til madaniyatning ifoda vositasi bo'lsa, madaniyat tilning mazmuniy boyishini ta'minlaydi. Ularning o'zaro aloqadorligini lingvokulturologik nuqtai nazardan tadqiq etish milliy tafakkur, madaniy qadriyatlar va xalqning dunyo manzarasini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari til va madaniyatning o'zaro chambarchas bog'liq hodisalar ekanligini tasdiqladi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, har bir til o'zida muayyan xalqning tarixiy tajribasi, milliy qadriyatlari, urf-odatlar, an'analar va dunyoqarashini aks ettiradi. Til birliklari, xususan, maqollar, matallar, frazeologizmlar va milliy-madaniy leksikalar xalq madaniyatining muhim elementlarini saqlovchi vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot davomida lingvokulturologik yondashuv til birliklarida mujassam bo'lgan madaniy mazmunni aniqlash va tahlil qilishda samarali metod ekanligi aniqlandi. Shuningdek, til orqali milliy o'zlikning shakllanishi, madaniy merosning avloddan avlodga uzatilishi hamda milliy tafakkurning namoyon bo'lishi isbotlandi. Olingan natijalar til va madaniyatning bir-birini to'ldiruvchi hamda o'zaro ta'sir etuvchi tizim ekanligini ko'rsatdi.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, unda til va madaniyat munosabatlarining lingvokulturologik jihatlarini ilmiy-nazariy asosda yoritildi. Tadqiqot natijalari lingvokulturologiya, etnolingvistika, sotsiolingvistika va madaniyatshunoslik fanlarini yangi ilmiy qarashlar bilan boyitishga xizmat qiladi. Shuningdek, ishda keltirilgan nazariy xulosalar milliy-madaniy birliklarni o'rganish, tilning madaniy funksiyalarini tadqiq etish hamda madaniyatlararo kommunikatsiya masalalarini chuqurroq tahlil qilish uchun muhim manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Mazkur tadqiqot natijalaridan oliy ta'lim muassasalarida lingvokulturologiya, tilshunoslik va madaniyatshunoslik fanlarini o'qitishda, shuningdek, ilmiy tadqiqotlar olib borishda nazariy manba sifatida foydalanish mumkin.

Til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarni lingvokulturologik nuqtai nazardan o'rganish ularning bir-biri bilan chambarchas bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Til nafaqat aloqa vositasi, balki xalqning tarixiy xotirasi, milliy qadriyatlari, urf-odatlar va madaniy merosini saqlovchi muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Har bir xalqning dunyoqarashi va mentaliteti til birliklarida o'z aksini topadi.

Tadqiqot davomida til birliklari orqali madaniy axborotning ifodalanishi, milliy-madaniy xususiyatlarning namoyon bo'lishi hamda madaniyatning avloddan avlodga uzatilishida tilning o'rni muhim ekanligi aniqlandi. Lingvokulturologik yondashuv til va madaniyat o'rtasidagi murakkab aloqalarni chuqurroq anglash imkonini beradi.

Shuningdek, globallashuv sharoitida milliy til va madaniyatni asrash, ularning o'ziga xos jihatlarini ilmiy jihatdan tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etishi qayd etildi. Til va madaniyatning o'zaro ta'sirini o'rganish milliy o'zlikni anglash, madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish hamda tilshunoslik fanining nazariy asoslarini boyitishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Humboldt V. fon. Til va tafakkur nazariyasiga doir tanlangan asarlar. – Moskva: Progress, 1984.
2. Sapir E. Language: An Introduction to the Study of Speech. – New York: Harcourt, Brace and Company, 1921.
3. Whorf B.L. Language, Thought and Reality. – Cambridge: MIT Press, 1956.
4. Maslova V.A. Lingvokulturologiya. – Moskva: Akademiya, 2001.
5. Teliya V.N. Rus frazeologiyasi. Semantik, pragmatik va lingvokulturologik aspektlar. – Moskva: Shkola «Yazyki russkoy kultury», 1996.
6. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.
7. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo'llarini izlab. – Toshkent: Fan, 2012.
8. Xudoyberganova D. Matnning antropotsentrik tadqiqi. – Toshkent: Fan, 2013.
9. Vorobyev V.V. Lingvokulturologiya nazariyasi va metodologiyasi. – Moskva: RUDN, 2008.
10. Karasik V.I. Til doirasida madaniy konseptlar. – Volgograd: Peremena, 2002.